

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1978.2.05>

M. JOALAIID

LÕUNAVEPSA kul'ikod

1.

Komme teatud tähtpäeval maskeerituna ühest perest teise käia on tuntud paljude rahvaste juures (näit. eestlaste mardi-, kadri- jt. sandid, soomlaste *nuuttipukit*, venelaste *ряженые*). Vepslaste vastavast kombestikust on seni ilmunud väga vähe käsitlusi: E. N. Setälä ja J. H. Kala kaks pikemat tekstinäidet, milles on juttu jõulusantidest¹ Šoutjärve külastus ja mis on kirja pandud 1889. aastal,² ning L. Kettuse reisimälestustes sisalduv kirjeldus oma silmaga nähtud jõulusantidest Lõuna-Vepsa Arskahti külas 1. jaanuaril 1918.³

Käesoleva artikli autor on ekspeditsioonidel lõunavepslaste juurde aastail 1973—1977 teinud kirjalikke ülestähendusi ja lindistanud 3,5 tundi (= 400—450 lk. käsikirjalist teksti) materjali jõulusantide kohta. Eelkõige selle ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori kogudes säilitatava ainekogu tutvustamisena ongi mõeldud alljärgnev ülevaade, kuigi töös on arvesse võetud kogu lõunavepsa materjal, mis Eesti NSV arhiivides leidub.⁴ Magnetofonilintidel on lõunavepsa jõulusantidest kokku 60 teksti, kuuldeliselt on kirja pandud kümnekond lühiteadet. Küsitletud on üle 70 inimese, neist kümmet korduvalt.

Materjal pärineb järgmistest külastutest (küladest)⁵: Sodjärve (Sodjärve, Mäe, Juški ja Kondu küla), Laht (sananimeline küla), Sidjärv (Sidjärve ja Berežnja küla), Tšaigla (Tšaigla e. Tšäigii, Tedroo ja Kose küla), Tšasla (Järventaga, Usadiša ja Zuja küla), Tutuk (Tutuka ja endine Zaru küla), Arskaht (Arskahti ja Botšoo küla), Maigjärv (Maigjärve, Maksimäe, Fedramäe ja Belämäe küla), Požariš (Požarišša, Bušaku, Saare ja endine Usadiša küla) ning Kortlaht, Sürj ja Vaagedjärv. Lõuna-Vepsa

¹ Termin «jõulusant» pole vepsa traditsiooni arvestades eriti sobiv, sest seal peaaegu puudub andide palumine. Parema termini puudumisel on praegu selle juurde jäänud.

² E. N. Setälä, J. H. Kala, Näytteitä Äänis- ja Keskivepsän murteista. Julkaisut ja suomentanut E. A. Tunkelo, apunaan R. Peltola. — «Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia» 100. Helsinki, 1951, lk. 102—107.

³ L. Kettunen, Matkamuistelmia Vepsän perukoilta. — «Virittäjä» 1918, lk. 51; L. Kettunen, Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907—1918. Porvoo-Helsinki, 1945, lk. 338.

⁴ Jõulusandis käimisest Lõuna-Vepsas on TA Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori fonoteegis veel V. Mälgu lindistatud materjali aastaist 1971 ja 1973, KKI soome-ugri keelte sektori fonoteegis A. Kähriku ja M. Joalaiu lindistusi aastast 1973 ja TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi fonoteegis K. Salve ja I. Röölli lindistusi aastaist 1974 ja 1975 (u. 20 minutit). TRÜ soome-ugri keelte kateedri kogudes on 4 lühiteadet aastast 1971.

⁵ Vepsa külad paiknevad nii üksikküladena kui ka (tavaliselt) rühmiti, külastatuna. Lõuna-Vepsas on külade vahekaugus külastus suhteliselt suur, isegi paar kilomeetrit.

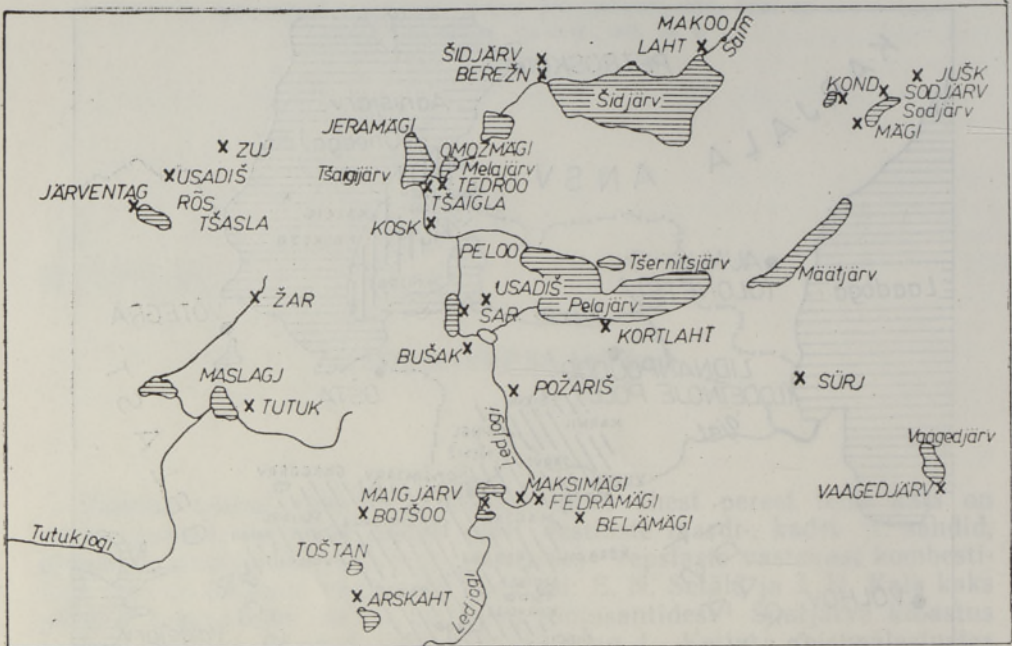
Joon. 1. Vepslaste asumisalad. 1 põhja- e. äänisvepslased, 2 keskvepslased, 3 lõunavepslased.

külad kuuluvad endise Novgorodi kubermangu Tihvini kreisi, praeguse administratiivse jaotuse järgi Leningradi oblasti Boksitogorski rajooni, v. a. Tihvini rajooni kuuluv Tšasla külastu (vt. joon. 1 ja 2). Kõik tekstinäited on autori lindistuste hulgast. Ainult lõunavepsa materjaliga piirdumine on tingitud sellest, et kättesaadav aineistik Äänis- ja eriti Kesk-Vepsast on väga lünklik. Ülevaade traditsioonist kogu Vepsa alal, nagu ka süvendatum käsitlus üldse, peab jääma edaspidiseks.

2.

Lõunavepslased nimetavad jõulusanti *kul'ik*, pl. *kul'ikod*. Sama nimeetus esineb Lõuna-Vepsa otseseks geograafiliseks jätkuks oleval Kesk-Vepsa alal, seega terviklikul territooriumil, kusjuures keskvepsa murdes on tüvevokaali *o* kõrval ka *a* (pl. *kul'ikod* ~ *kul'ikad*).⁶ Naaberkülade vene murrakuis on *кулик* tuntud samas tähenduses. Möödunud sajandi keskel ilmunud vene murdesõnaraamatus on sõna fikseeritud Novgorodi

⁶ Autori välitööde andmed ekspeditsioonilt Kesk-Vepsa 1972. a. (ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori käsikirjalised kogud ja fonoteek.)

Joon. 2. Ristiga on märgitud kohad, kust on kogutud artiklis kasutatud materjal.

kubernangu Tihvini kreisist (*кулік* 'noormees, kes käib istjatsil, sidunud rätikuga kinni näo alumise poole ja moonutades häält, et teda ära ei tuntaks; selliselt käivad noormehed istjatsilt istjatsile, kus mängivad balalaikat, laulavad neidudega ja tantsivad').⁷ Ka V. Dali sõnaraamat esitab sõna Novgorodi kubernangust samas tähenduses (*кулік* 'noormees, kes tuleb istjatsile kaetud näoga; maskeerituna ringikäija').⁸ Vene keeles on sõnal seega väga kitsas levik. M. Vasmer on sõna ühendanud poola sõnaga *kulik* 'vastlarongkäik, mis käib majast majja otsekui lindu otsides'. Küsimärgiga on kõrvutatud ka läti *kuluos lēkt* 'maskeerituna ringi käima' ja *kuļniēks* pl. 'maskeeritud'.⁹ A. Preobraženski ühendab sõna *кулік* Permi kubernangust tuntud sõnaga *куляжки* pl. 'jõulusandid',¹⁰ mis on V. Dali murdesõnaraamatus antud samas tähenduses¹¹ nagu veidi varasemaski murdesõnaraamatus.¹² Viimane lokaliseerib sõna Verhoturski kreisi. Ilmselt on siin olemas seos sõnaga *куляш* 'kuradike, veevaim', mis on V. Dalil fikseeritud Vologda kubernangust¹³ ja on omakorda laen komi keelest: *kul* 'paha vaim, veehaldjas'.¹⁴ Komi sõnale leidub vasteid teistegi soome-ugri keelte hulgas, näit. soome *kolja* 'hiiglane' ja eesti *koll* (küll

⁷ Дополнение к опыту областного великорусского словаря. СПб., 1858, lk. 95.

⁸ В. И. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. Т. II. М., 1956, lk. 216.

⁹ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1. Heidelberg, 1953, lk. 688–689; M. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Т. II. М., 1967, lk. 411.

¹⁰ А. Преображенский, Этимологический словарь русского языка. Т. I. М., 1959, lk. 410. Vt. ka Vasmer, lk. 690; Фасмер, lk. 413.

¹¹ Даль, lk. 217.

¹² Опыт областного великорусского словаря. СПб., 1852, lk. 96.

¹³ Даль, lk. 217.

¹⁴ В. И. Лыткин, Е. С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка. М., 1970, lk. 145. M. Vasmer peab seda küsitavaks; vt. Vasmer, lk. 690; Фасмер, lk. 413.

kaheldavalt), ning seda peetakse kahtlemisi soome-ugri algkeele laenuks indogermaani keelest (soome-ugri * *kolja* < ? indogermaani * *koliä*, vrd. näit. gooti *halja* 'põrgu').¹⁵ Kuigi *ik*-tuletis *kul*-tüvest pole põhimõtteliselt võimatu, tundub tõenäoline, et vepsa *kul'ik* ei esinda algupärast soome-ugri sõna, vaid on vene laen. Jõulusandis käimist, jooksmist nimetatakse Vepsas *kul'ikõl* (ad. pl.) ~ *kul'ikõš* (in. pl.) *kädä* ~ *joksta*.

Jõulusantide käimise aeg Vepsas on ligi kahepäevane periood jõulude (*raštä*) ja veeristsete (*vederistim*) vahel. Selle perioodi, jõuluaja (25. detsembrist 6. jaanuarini) vepsakeelne nimetus on *sündüm*.¹⁶ Vaid kahel puhul öeldi, et jõulusandid käivad jõulude ja uusaasta vahel.¹⁷ Arvatavasti on siin tegemist unustamisega, seda enam, et eriti viimasel ajal, kui jõulusandis käiakse harva, on traditsioon koondunud rohkem perioodi algusse. Selles oli võimalik veenduda ekspeditsioonil 1975. aasta jaanuaris, kuid ka L. Kettunen nägi jõulusante uusaastal.¹⁸ Jõuluajal võib jõulusandis joosta iga päev, nii päeval kui ka õhtul. Joostakse üksi, paarikaupa ja hulgakesi.

Jõulusandiks on võinud minna igaüks, lapsest kuni vanainimeseni. Kõige rohkem on käinud noorsugu — neid ja noormehed, küllalt sageli ka abielunaised peaaegu vanaikka välja. Abielus mehed on jõulusandis käinud harvem, vanataadid aga üldse mitte. Viimased suhtusid jõulusantidesse tihti päris vaenulikult. Päeval on jooksnud tavaliselt lapsed, noored on enamasti käinud õhtul, kui külarahvaski juba pool oli. Kogunemispaigaks on sageli olnud istjatsed (*bešedad*). Oigupoolest ei saagi seda kogunemispaigaks nimetada, sest talvel käidi õhtuti ikka istjatsil, ja kui rahvast oli koos, võis alati tekkida mõte jõulusandiks minna. Istjatsed seletavad ka seda, miks komme oli üldisem just noormeeste ja igas vanuses naiste hulgas. Istjatsile ketrama kogunesid neid, nooremad abielunaised ja vanemad naised eraldi taredesse. Neidude istjatsil olid alalisteks külalisteks noormehed, kes võtsid ka lõõtspillid kaasa, et tant-sida-mängida. Istjatsed olid noorte üldiseks lõbutsemiskohaks ja üks jõulusandis käiminegi olnud noorte jõuluaja lõbustusi.

Jõulusandis on käidud tavaliselt ühe külustu piires, eelkõige muidugi oma külas, ja eelistatavalt taredes, kus olid istjatsed. Maskeeritud on loomadeks-lindudeks, on korraldatud ka teatud etendusi, kõige tavalisemalt ja tänapäevani välja on aga lihtsalt rõivastatud mitmesuguseisse rõivaisse, kusjuures on silmas peetud eelkõige seda, et kedagi ära ei tuntaks ja et palju nalja saaks. Viimast on sageli taotletud ka teiste hirmutamisega (nn. hirmsad jõulusandid). Et äratundmist vältida, on kasutatud võõraid, eriti vastassoo rõivaid. Ka L. Kettuse 1918. aastal nähtud jõulusandid olid poisteks rõivastunud tütarlapsed.¹⁹ Harva on rõivastatud noortena, enamasti on end tehtud vanameheks või vanaeideks, mis andis rohkem maskeerimisvõimalusi. Vanaeidele meisterdati rinnad, vanamehele linadest habe, selga tehti küür, ette suur kõht. Eriti sage on olnud küürakaks maskeerimine. Tavaliselt on kantud vanu, rebenenud rõivaid. Selga

¹⁵ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, Suomen kielen etymologinen sanakirja II. Helsinki, 1958.

¹⁶ Vepsa rahvakalendri tähtpäevad lähtuvad õigeusu kirikust, mis on senini jäänud vana kalendri juurde. Et igapäevane elu käib uue, rahvakalendri pühad aga vana kalendri järgi, on jõulu aeg vepslastel juba pool sajandit tegelikult 7.—19. jaanuarini.

¹⁷ ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori läänemeresoome rahvaluule helilint (= RLH (lms)) 73 : 28(4) < Belämägi (Mgj), Vassili Malõšev, s. 1890; RLH (lms) 75 : 44(6) < Arskaht, Katja Berjokkina, s. 1906.

¹⁸ L. Kettunen, Matkamuuistelmia, lk. 51; L. Kettunen, Tieteen matkamiehenä, lk. 338.

¹⁹ Samas.

on pandud vana rüü, s. o. kerge linane, tavaliselt teiste rõivaste peal kantav naiste või meeste ülerõivas (*балафон* ~ *балафон*, vrd. vn *балахон*) või pahupidi pööratud kasukas, jalga viisud. On kantud ka ilusaid pidulikke, isegi siidrõivaid, kuid harva. Oli ju neid niigi vaid rikkamatel vepslastel ja need pandi selga ainult suurte pühade, põhiliselt lihavõtte ja nelipühade ajal. Vepslased rõhutavad ise, et vene küldes nähtud jõulusandid on olnud väga ilusasti rõivastatud, kuna nemad kasutavad rohkem vanu ja koledaid rõivaid.²⁰ Nägu oli enamasti kaetud, ainult vahel on seda määritud ka nõe või saviga (hirmsad jõulusandid). Nägu kaeti rätikuga, eelstatavalt hõredaga, et oleks läbi näha. Rätik oli pähe pandud nii, et selle nurgad rippusid ees, taga ja külgedel; selle peal oli müts, mis hoidis rätikut kinni. Kui pole tahetud pimesi käia, on kantud näokatet. Neid on ostateud poest, kuid tehtud ka ise, näiteks ajalehest, Kortlahes tohustki. Tundub, et eriti Sodjärves ja Maigjärves on näokatete tegemine olnud üldine. Maskeerimisvõimalusi on olnud palju. Mõnikord on endale ümber tõmmatud kodukootud aluskott, pähe pandud korv, et pea oleks suurem, mõnikord mässitud end põrandariietesse. Vahel on kantud käes kellukest, vahel korvi, vahel märssi seljas. Maria Mihhailova Tšaiglast rääkis, et jõulusandid on teinud end isegi kuuseks.²¹ Sageli on jõulusandid hoidnud keppi käes. Eideks või taadiks maskeeritu käes on see loomulik atribuut, kuid seda on kasutatud ka kaitsevahendina uudishimulike vastu, kes püüdsid rätiku alla piiluda. L. Kettuse teatel on üldse olnud keelatud jõulusanti puudutada (tänapäeval näib küll, et otsest keeldu pole, seda lihtsalt ei lasta teha). Kui varem pidas Kettunen seda keeldu surnutekultuse jäänuseks,²² siis 1945. aastal eraldi raamatuna ilmunud reisimälestustes on ta sellest teooriast loobunud ning oletab jõulusandis käimises viljakusriituse elemente.²³ Tänapäeval on uurijad siiski üldiselt loobunud nägemast rahvusvahelises karnevalitraditsioonis surnuteusku, viljakusriitust, totemistlikke kujutlusi vms. ja hakanud üha enam rõhutama kombestiku sotsiaalset iseloomu ja ajaviitelist külge.²⁴ Ka vepsa jõulusantide traditsiooni jälgides tundub, et sel on olnud eelkõige lõbustuslik eesmärk. Vaid hirmsate jõulusantide puhul tekib küsimus, kas siin ei võiks olla surnutekultuse või kurjade jõudude sümboolika jälgi.

1975. aasta jaanuaris Maigjärve Belämäe külas kohatud lastest jõulusandid (vt. joon. 3) kasutasid keppi tantsimisel, lüües sellega takti. Kepiks on kasutatud ka panninäpitsat. Tants, õieti rohkem hüplemine-karglemine, ongi jõulusantide peamine tegevus tares. L. Kettuse teatel oli niisugusel tütarlaste esitatud tantsuetendusel isegi rõve varjund.²⁵ Tantsu saateks on pererahvas ka lõõtspilli välja otsinud. Äratundmise vältimiseks ei tee jõulusandid häält, erinevalt eesti mardi- ja kadrisantidest nad seega ei laula. Ka ei räägi nad, välja arvatud ehk mustlasteks maskeeritud, kes imiteerivad mustlaste kõnet.

Peale tantsimise on tares tehtud muidki vigureid. Fekla Smirnova (Tutukalt) teatel lõõnud jõulusandid kepiga vastu pilakut, nii et sädemed lendasid,²⁶ Katja Berjozkina (Arskahtist) kirjelduse järgi visanud üks jõulu-

²⁰ RLH (lms) 74:20(32) < Mägi (Sdj), Marfa Smirnova, 61 a.; RLH (lms) 76:9(7) < Arskaht, Fjodor Bezzubov, s. 1931.

²¹ RLH (lms) 75:23(4) < Kosk (Tgl) < Omozmägi (Tgl), Maria Mihhailova, s. 1922.

²² L. Kettunen, Matkamuielmia, lk. 51.

²³ L. Kettunen, Tieteen matkamiehenä, lk. 338.

²⁴ C. Bregenhøj, U. Vento, Nuutti. Suomalainen karnevaali. Tampere, 1975, lk. 8–9.

²⁵ L. Kettunen, Matkamuielmia, lk. 51; L. Kettunen, Tieteen matkamiehenä, lk. 338.

²⁶ RLH (lms) 75:15(13) < Tutuk, Fekla Smirnova, 66 a.

sant tuhka, teine vett, ning kui lagi ja põrand olid üleni tuhalaike täis, mindud edasi.²⁷ Ande pole jõulusandid palunud, välja arvatud mustlaseks või kerjuseks rõivastunud. Viimastel olid käes korvid, kuhu paluti panna mune, ka liha, leiba, suhkrut jms., ilmselt hilisema nähtusena mõnikord viina ja isegi raha. Koore ja piima tarvis olid kaasas ämbrid või pajad. Paluti tummalt žestikuleerides. Kogutud andide ja rahaga on mõnikord hiljem korraldatud pidu. Andide palumine on olnud üldine Sodjärves (seal on palujaiks olnud nii mustlas- kui ka kerjuseid). Tšaslas sündinud mõned aastad Sodjärves, kuid enamiku elust Vaagedjärves mööda saanud Anastassia Artamonova teadis rääkida, et kõik jõulusandid paluvad ande.²⁸ Maria Morozova Sodjärvest jutustas isegi, et kuigi jõulusandid just ise midagi ei palu, kostitatakse neid siiski alati.²⁹ Need on aga juhuslikud teated, andide palumine ise aga ilmselt uuema aja nähtus. Vanemad inimesed kinnitavad sageli, et jõulusantidele pole kunagi midagi antud, nooremad aga vastupidi, et palujaid (mustlasi jt.) võib praegugi näha.

Tavalistest jõulusantidest jutustab järgmine tekst Tutukalt.

ol'iskēžīmā vō nā edō voinad. nagol' aņi čomīd niņgōmīd požilejīd mužikōd' sobihō ka. üks milā mužik ol' sobnūze, mā hānen kokovas vedel'in. nā haņgod nā niņgōmad tuřībad kombūhe, mil'-se i vatagā mužikad prid'e'l'a it'he nēced... što astub kalujāgōl'. polō astub, ka nēned kalud niņga, nā nakus kombūš ka. a per'he mā hānen vedan, nā niņgōman, kalūl' astub. nā niņga ōnu, ol'iskēžīn kul'i... ol'iskēžīmā kul'ikōl'. a üks toiņe mužik mest nogō voidnūze, ka ī nāgu, tol'ko sil'mad pil'kitabad. ī katišetagi, t'āndō, joksendob da. vatag suř oel' hēd'. me-se vō nēdiškulūžēd ol'īmā aņi... emā sured, eba vō pāstānd suřīden nēčīden bešedha, ka mamšīmu ištūmā. mamšīden bešedasp'ū nā niņgōmīhe... mužikōd' sobihō, i me hēd'mu, mužikōmu. ka nā niņga ol'iskēžīmā vō. kalūd'... nā niņgōmīd kalūmu jāgad, vedel'iskēžīn. sidotud sil'mad, ka hān ī nāge, ka mā kokovas hānen vedan. oļēnd nā niņgagi kul'ikōš. kul'ikōhe mā paha aņi kāmās oļēnd. — RLH (lms) 75: 19(21) < Tutuk, Marja Loginova, s. 1914.

Olime [jõulusandis] veel, näe, enne sõda. Alati väga toredaid selliseid täiskasvanud mehi riietas end [jõulusandiks]. Üks mees mul oli, riietunud, ma vedasin teda kepi. Näe, hangud, näe, sellised kinnitasid põlvede külge, kuidagi kambas mehed valmistasid need..., et astub puujalgadel. Õues kõnnib, need kaikad [= hanguarvad] on nõnda, näe, siin põlvede küljes. Aga tarre ma tema vean, näe, sellise, kaigastel astub. Näe, nõnda on olnud, olin jõulus... olime jõulusandis. Aga üks teine mees oli jälle end nõega määrinud, näha pole midagi, ainult silmad pilguvad. Ja ei olegi kaetud, niisama, jookseb ja. Suur kamp oli neid. Me olime veel tüdrukused, väga... mitte suured. Ei lastud veel suurte tüdrukute istjatsile, istusime eiteodega. Eitede istjatsilt, näe, sellistesse... [riietesse] mehi riietus, ja meie nendega kaasa, meestega. Näe, nõnda olime veel. Kaikaid... näe, selliseid [jõulusante, kel] kaigastega jalad, vedasin. Seotud silmad, seepärast ta ei näe ja mina vean teda keppipidi. Olen nõndagi olnud jõulusandis. Jõulusandis olen ma väga agar käima olnud.

²⁷ RLH (lms) 75: 44(6) < Arskaht, Katja Berjozkina, s. 1906.

²⁸ RLH (lms) 76: 12(7) < Mägi (Sdj) < Vaagedjärv < Usadiš (Tšl), Anastassia Artamonova, 71 a.

²⁹ RLH (lms) 73: 33(3) < Mägi (Sdj) < Kond (Sdj), Maria Morozova, 47 a.

3.

Tänapäeval on elavast traditsioonist kadunud maskeeringud loomadeks-lindudeks, samuti mitmesugused lavastused.

Kureks maskeerimisel tõmmati rüü, vahel ka pahupidi kasukas üle pea. Uks käsi pandi käisest läbi ja mässiti käelaba jämedaks, nii et moodustus pea, millele tehti ka silmad. Terav äkkepulk võeti sõrmede vahele nokaks. Ümber keha seoti mõnikord teinegi, seejuures võimalikult pikk kasukas, et midagi näha poleks. Kui kurg tuppa tuli, püüdsid ketrajad (jõuluaeg oli ka ketramisaeg) koonlad ära peita, sest kurg püüdis neid oma terava nokaga lõhkuda. Eriti hoogu sattus ta siis, kui temaga tõeldi või teda kardeti. Oma nokaga olevat ta võinud isegi koonlapuid lõhestada. Kurge tunti kõigis küsitletud Lõuna-Vepsa külates. Eriti populaarne ja ka eriti kuri on ta olnud Tutukal. Suhteliselt vähe on kureks maskeeritud aga Maigjärves.

kurgeks ka pövid mu'rgni kändäbäd da. mičes ... äghesp'ä žöbun niŋgōman t'egobad da kokib surmhassā eraš'īd, ken toradab ka. mäl'hussā kokib. mindā ī kokišek ka. ken varādab da toradab, ka i kokib. kožl'in ka hä ... edō kožlimu käl'nel'īmā bešedale, kezerta tariž, sobad tariš pälē. nu ka vot, mäned da tulob niŋgō ku'rg, zavodib žōtta. kudamb toregandob ka, sen i mäl'hussā žöbib, a kudamb kud žöbādab da čomašti niŋgō sanub, što: ala jo kul'iko ... kurgot koki libo. mestni ī toregandē, ka sida ī koki. a kudamb toregandob, značit, sen mäl'hussā kokib. nād, nā muga ol'el'. i jošnib ka kožlin ka hāgādab i. niŋgōne okskulu, äghesp'ä šorp pand a, ņece t'eraskōtet niŋgō jaredkulu, žōr ka. jošnib da i kožl'in ka hāgādab i. nāhnel'in, kurgen-se nāhnel'in. unohtamā, šen nāhnel'in. — RLH (lms) 75:19(21) < Tutuk, Marja Loginova, s. 1914.

Kureks [maskeerimisel] käänatakse kasukad pahupidi. Mingist ... äkkest tehakse selline nokk ja nokib hirmsasti mõningaid, kes riidlevad. Nutuni nokib. Mind ei ole nokkinud. Kes kardab ja riidleb, [seda] ka nokib. Koonlapuu ... varem käisime koonlapuuga istjatsil, kedrata tarvis, riideid tarvis selga. No vaat, lähed ja tuleb selline kurg, hakkab toksima. Kes hakkab riidlema, seda toksib nutuni, aga kes silitab ja, niimoodi ilusasti, ütleb, et ära, kurekene, noki niiviisi — ka ei hakka riidlema, siis seda ei noki. Aga kes hakkab riidlema, tähendab, seda nokib nutuni. Näed, näe nii oli. Ja põtkib ja koonlapuu ajab lõhki ja. Niisugune oks, äkkepulk pandud, aga see on teritatud, selline jäme, nokk ju. Põtkib ja ka koonlapuu ajab lõhki ja. Nägin, kurge nägin. Unustame, seda nägin.

Karuks maskeerimisel võeti kaks pahupidi pööratud kasukat, ühe käistesse pandi jalad, teise käed. Keskelt mässiti kasukad kinni. Karu pea tegemiseks mähiti jõulusandi pea rätikutesse või kasutati lambanahka ja takku. Saba tehti linadest. Karu oli nii kohmakas, et teda pidi sageli reel vedama. Tares tatsas karu ringi, pani mõnele käpad õlale. Enamasti teda kardeti, ainult julgemad proovisid teda silitada.

Kuigi karumaskeeringut tuntakse kogu Lõuna-Vepsas (välja arvatud vahest läänepoolsemad külad), pole ta olnud nii sage kui kuremaskeering.

a kondjaks nā otad pövin, niŋgōmad nād šubad-ne olodasō, mu'rgni kändäd, nā nel'he pōhe käded i jāgad nā nel'īhe hijamōhe nā niŋga nakus ličod. nā niŋga, a kārība što nā niŋga i nā niŋga kahtō lapā, nā, kälēd nā niŋga. pövin, nā niŋga sidoba, i sidoba nād sina ... sil'e nel'isp'ä pövisp'ä händän. i pän nā mičeñni šapkan t'egobad. [...] nā niŋgō i kälēdgi kondjaks. kahtō la ... kápšū

Joon. 3. Belämäe küla lapsed jõulusantideks maskeerituina 12. jaanuaril 1975.

kāledgi nā niŋga. — RLH (lms) 74 : 19(6) < Sar (Pož) < Požariš, Iro Pavlova, 61a.

Aga karuks, nāe, võtad kasuka — sellised, nāed, kasukad on olemas — keerad pahupidi, nāe, sellesse kasukasse kāed ja jalad, nāe, neisse kāistesse, nāe nõnda siin topid. Nāe nõnda, aga mähitakse, et [oleks] nāe nõnda. Ja nāe nõnda kahel kāpal, nāe, kāid, nāe nõnda. Kasukas, nāe nõnda seotakse, ja seotakse sinna... sellele tollest kasukast saba. Ja peaks, nāe, mingi müts tehakse. [...] Nāe, selline kāidki karuks. Kahel kāpal kāidki, nāe nõnda.

Eelmise loo jutustaja Iro Pavlova on kord näinud ka karuga analoogiliselt tehtud elevanti (*sloun*)³⁰, mis on muidugi juhulik maskeering.

Hobuse tegemisel kaeti kaks inimest uudmega (uudi on sääskede tõrjeks üle magamisaseme riputatav linasest riidest kate). Tagumine hoidis esimesel vöökohalt kinni, pea alla kummardatud. Hobuse pea tehti hangu otsa õlgedest, kuid peaks on võinud olla ka esimese maskeeritu pea. Turjale seoti sel juhul hang või potihark, mille teravad otsad moodustasid kõrvad. Tehti silmad ja lakk. Tahapoole pandi rohkem riideid, nii et moodustus hobuse tagupool, kuhu riputati linadest saba. Hobusele pandi pähes pāitsed, peale look ja kaela kelluke. Vahel istus kolmas jõululant talle selga ja nii sõideti tarre. Kui hobune tagant üles löi, oli lõbu laialt, kuid vahel on hobust ka kardetud. Sageli on hobuseks maskeeritud seoses mustlaste või pulmade mängimisega. Hobuseks maskeerimisest teatakse rääkida kõigis Lõuna-Vepsa külades, kuid esinemissagedus on olnud erinev. Vähem on seda tehtud Tutukal, Tšaslas ja Sodjärves, populaarne on see olnud Maigjärves ja ka Požariššal.

me oļel'īmā, sid ol'īmā, i sured d'evockad kālel'īmā ka, svarban t'ehlel'īmā nagol'. svarbā ajamā. hebon t'egomā, peit'he-se niŋga, mamšid'en bešedha mānomā vatag. [...] otamā pologan, panomā sina kagž d'evockašt mihi surembid', ked sured, neče pologha. a ņecen pān t'egomā ka, nu ku hebō pā. hāndān mest t'egomā i varhinson pāhā panomā ņecen hebon kaiken bañt'īmā ražñil' ruzūžil' baskil' da l'entāžil'. niŋgō... niŋgō mēl' hebo oļel' t'ehtu. — RLH (lms) 73 : 11(16) < Sodjärv < Požariš, Ljubov Boitšakova, 66 a.

Me olime [jõulusandis], siis olime, ja suured tüdrukud kui käisime, tegime ikka pulma. Pulmasõitu teeme. Hobuse teeme, tarre nõnda, eited istjatsile läheme kambaga. [...] Võtame uudme, paneme sinna kaks kõige suuremat tüdrukut, kes [on] suured, sellesse uudmesse. Aga selle pea teeme, noh, nagu hobusel [on] pea. Saba teeme ka ja pāitsed paneme pähe ja selle hobuse riputasime täis kõik mitmesuguste ilusate riideribadega ja lintidega. Selline ... selline oli meil hobune tehtud.

Kanaks maskeerimisest on teateid vaid Kortlahest, kuid see tundub olevat olnud küllalt populaarne. Rүү pandi selga, kāed varrukatesse ja krae tõmmati üles. Pea kaeti rālikuga, sabasulgedeks pandi viht, mis seoti nutsakusse keeratud rүүsaba külge kinni.

Kaks järgmist maskeeringut on juhulikud.

Oinak maskeerimisest teadis rääkida Tšaiglas sündinud ja nüüd Požarišša Bušaku külas elav Natku Fedorova. Ka oinak maskeeriti rүү abil: jalad pandi rүү kāistesse, kāed ja pea peideti rүү alla. Sabaks oli viht.³¹

³⁰ RLH (lms) 75 : 22(4) < Sar (Pož) < Požariš, Iro Pavlova, 62. a.

³¹ RLH (lms) 74 : 19(20) ja RLH (lms) 75 : 23(4) < Bušak (Pož) < Tedroo (Tgl), Natku Fedorova, 60 a.

Arskahtis töid maskeerimata noormehed tarre härja, milleks oli uudmega kaetud tuhapada. Siin esineb juba etenduslikke jooni. Saatjaskonnaks olnud noormehed teatasid, et härg tuleb tappa. Tapmiseks oli kaasas kaigas, millega löödi paja pihta. Tuhk paiskus üles, asjaosalised aga jooksid tarest minema.³²

4.

Kui jõulusante oli rohkem, siis korraldati mõnesuguseid etendusi (etenduslik element ei puudunud küll ka lindudeks-loomadeks maskeeritute tegevuses). Mängitud on mustlasi, pulmi ja surnu tuppa toomist.

Mustlastel olid üll pikad mustad rõivad, vööil lai meestevöö. Nägu oli määritud nõega või kanti paberist näokatet, ette riputati habe. Imiteeriti mustlaste kõnet. Mustlaseid palusid ande. Mustlaste mängimisel kasutati ka maskeeritud hobust, kusjuures üks mustlane istus hobuse selga ja plaksutas piitsa. Mustlasi on mängitud enam-vähem kõikjal Lõuna-Vepsas.

poto-m ciganad oļēl'bad, hebōl' ajeļēbad. hebon t'egobad polo... pologasp'ā, ka kaks mešt sidotu niņga, i hanġoižhe niņġōman t'egobad ōgesp'ā niņġōman pān. i varhindon panobad, i kaks mešt sē ā kļlobad, pologā krugo-m kalasō. a sid kōmaž, cigan, istuseŋ rachale i poje-hal'i. peit'he mānobad da, trohkabad. — RLH (lms) 73 : 28(4) < Belāmāgi (Mgj), Vassili Malōšev, s. 1890.

Siis olid [veel] mustlased, hobustega sõidavad. Hobune tehakse uudmest, kaks inimest [olid] seotud nõnda ja, hangu külge selline tehakse õlgedest selline pea. Ja päitsed pannakse, ja kaks inimest käivad selle all. Uudmega kaetakse ümberringi. Aga siis kolmas, mustlane, istub [hobusele] ratsa selga ja las minna. Lähevad tarre ja, tervitavad.

Kui tavaliselt pani jõulusant endale selga vanemad ja koledamad rõivad, siis pulmalisteks maskeerujad rõivastusid väga ilusasti ja pidulikult. Eriti kehtis see «mõrsja» ja «pei» kohta, teistele polnud ilusad rõivad nii olulised. Kasutati ka näokatteid. Pulmaliste hulgas oli isamees ehk naitja, kosjamoor *svah* ning viimasena sõitev pulmaline *kužiburak* ('kusepõis'). Pulmalised istusid laua taga, naitja pakkus kõigile klaasi viina (tegelikult vett), *kužiburak* andis tubakat nuusutada. Pulma etendamiseks oli muidugi igasuguseid võimalusi, kusjuures kasutati ära arvukaid pulmakombeid. Tegevus toimus vaikides. Pulma on sõidetud ka «hobusega», kes on olnud kaunistatud mitmesuguste riideribade ja lintidega. Pulma etendamine nõudis palju rahvast, seepärast saadi seda teha ainult suuremates külates; näiteks on see olnud populaarne Maigjärves — külastus, kus neli küllalt suurt küla asuvad lähestikku. Kuid tuntud oli pulm enam-vähem kõikjal, välja arvatud ehk Tutukal ja Tšaslas.

kerdāžen mānīmā nēčed da pīrihad. t'egīmā nevestan, šādāt'īmā nevestaks, i... čomīhe šādōhe, krasotan pāhā. a ženihuks, tōžēn nēčen šādāt'īmā, košt'jum pā. mā nātjaks, bard must t'eht, hibused aņi mustad. ēže-se... edō-se kisad oļēl'dhe kōřanahkasp'ā, kōřanahkasp'ā niņga svad'bōš ka. [...] ī vel' kaikučō, a muga kisa-ne oļēl'dhe. nēce milā kis nā sel'gan taga. kisha pand vinad polul'itr i (pand vel' ī vin, veži), rumk, a sid vē vō šādokhīd niņġōmīd', a t'ehtud modod niņġōmad — me-se emā sogedītķš kļē-se. šādīmō,

³² RLH (lms) 75 : 44(6) < Arskaht, Katja Berjozkina, s. 1906.

šādīmō mejā vatagā, mǎnīmā mamšīd'en bešedha, maksimägō. mǎnīmā, mamšīd' vatag. mā... a miñi edō mǎnīmā vō mitrihe — svathu, rōno pñihad vō bešedane lad'ibad mǎndā. mā ñečida vinad řumkǎžīñ valōñ, pñihō'le čestini, a bašin-se ka. ĩ, ebad tunde. bašin-se: nagatā nā, řumkǎžīñ jogatā, ka pigemba nāletā. sid mamšīd'en bešedha. stolan taga kaikid' mā svad'jobñikōd' ištut'īn, kisan hēl'īn, sobad hēl'īn, l'ēbad tihhanihh-mamšīžōpā stolale l'end'īn. a jakō ñečiks šādnūze ol'. jakō ñece skoti-na ka perda da perda, mamaze tundušt' hānen perendad. mā net'ī vinā kaikid' hēd' siga jol'īn. a sid irdha jo mǎndā ka. tihhanihh... a jakō-se bašibgi: pañe l'ēb-se kisha. tihhanihh-mamšīñe üks-ñāze el'ap'ka: šōtjad jo kul'ikōžed, āgatā, bašib, milāñ enambad il'egi l'ēbat_se. bašin: emā pane. maigarhe mǎnīmā jel'u-mamšhe, siga bešed ñečiden ol', a vō ñečed vō ebat_tul'išek. jel'u-mamšīñe pāčī: řahad t'e, ñečukāžed, agjal'žed, kūdad t'e kul'ikōžed da. čortk hēs mejāl'čīš ñečīš, ebad mahta ni šātāzhe i. — RLH (lms) 74 : 15(23) < Fedramāgi (Mgj), Oodot Silova, 71 a.

Ükskord läksime [jõulusandiks] neiu ja noormehe. Tegime mõrsja, ehtisime mõrsja ja, kenadesse riietesse, pärg pähe. Aga peiuks ehtisime teise neiu, ülikond seljas. Mina [olin] isameheks [= naitjaks], must habe [oli] tehtud, juuksed väga mustad. Varem... enne olid koeranahast kotid, koeranahast nõnda pulmades. [...] Mitte ju kõigil, aga olid nii kotid. Minul [oli] see kott, näe, selja taga. Kotti pandud viina pool liitrit (pandud muidugi mitte viin, [vaid] vesi), topka, aga siis veel ilusais selliseid, tehtud sellised näokatted — meie ei käi pimedana. Ehtisime end... ehtisime end meil kambaga, läksime eitede istjatsile, Maksimael. Läksime, eitesid oli hulga. Ma... aga kõige enne läksime veel Mitri-kainu juurde, just poisid kavatsevad veel istjatsile minna. Mina valan seda viina topkaviisi, poisse kostitan ja räägin. Ei, nad ei tunne. Räägin: «Sähke, näe, topkaviisi jooge, siis võtate kiiremini naise.» Siis eitede istjatsile. Laua taha panin kõik need pulmalised istuma, võtsin koti seljast, riided seljast, leiba panin Tihhanihhi-eide käest laua peale. Aga Jako oli end neiuks ehtinud. Jako, see raip, peeretama ja peeretama, ta ema tundis ta peeretamise ära. Mina jootsin seal neid kõiki selle viinaga. Aga siis juba hakkasime ära minema. Tihhanihh... aga Jako ütleski: «Pane leib kotti!» Tihhanihhi-eit elab ükski: «Kallid jõulusandikesed, ärge [pange]!» räägib, «mul polegi rohkem leiba.» Ütlen: «Ei pane.» Läksime Maigjärve Jelu-eide juurde, seal olid neidude istjatsed, aga veel neiu polnud veel tulnud. Jelu-eideke ahjul: «Kallid te, neiuksed, naabrid, kullakesed te, jõulusandikesed! Kurat nende meie neidudega, ei oska end ehtida ega.»

5.

Enamasti kenadele, headele jõulusantidele vastandub rühm nn. hirmsaid jõulusante (*strašnejad kul'ikod*). Need olid rõivastunud valgeisse, seejuures eriti koledaisse, jämedaisse takuseisse, vanadesse ja rebenenud rõivaisse. Jalas kanti viiske. Nägu määrati nõe või saviga, vahel ka kaerajahuga. Sageli kanti paberist, riidest, lambanahast või tohust näokatted; tohust tehti ninagi. Vahel seoti niit üle nina kukla taha kinni ja litsuti niiviisi nina laiaks. Ninast võidi panna ka tatirida tilkuma. Hambad irevil, tuli selline hirmus jõulusant tarre ja tegi läbi hammaste koledat häältk. Vepslaste jutu järgi nägid need jõulusandid välja nagu kuradid. Enamasti sümboliseerisid nad surnut. Seetõttu olidki valged rõivad kohustuslikud, riietati ju ka pärisurnu valgesse.

Tavaliselt tuli surnu tareni omal jalal, siis pandi ta raamile, kaeti linase riidega ning teised jõulusandid kandsid ta tarre ja asetasiid tavalis-

selt pühasenurka lautsile, teinekord lihtsalt keset tuba põrandale. Vahel oli kaasas ka papiks maskeeritu, kes siis «kadunu» ümber viirukit suitsetas ja palveid luges. Kes toasolijaist kõige rohkem kartis, selle vedasid teised jõulusandid surnu juurde hüvastijätusuudlust andma. Kuigi surnuks võis maskeeruda igaüks, on seda tavaliselt teinud siiski noormehed. Neiud ja naised, kes niigi surnut, pealegi lausa kuradisarnast, kartsid, lihtsalt ei julgenud sellena esineda. Ent surnut tuli ka tassida ja seegi oli rohkem meestele jöukohane.

kol'an ka lādaḷe panobad da vel', sobitabad vaktiḷhe sobiḷhe, a modon mugažo nā jāhō l'ibo s... vāgeḷ savi edō ol'el', ka savō vāktā libo voidabad da. nā tobad pei'ḷhe, a kāsḷkobad t'er-vehtada hānd. [...] el'ab mež, ka. nā hānd, nu ka varādad, māl'ižoba lapskulūžed ka, satabad vāgō nā niḷga da kāsḷkoba ka, eskā mustnoba lapsed, muga varātas. duma_iba, tozi kol'i-se. a še nā tirpab, i nimida, nagra i i ḷnenid, tirpab, panetelud da, šādāted da. olob-de i lādā. — RLH (lms) 75 : 26(16) < Botšoo (Ars) < Žar (Tut), Marfa Botšarova, s. 1910.

Surnu pannakse laudile ja ju, riietatakse valgeisse rõivaisse. Aga nägu samuti, näe, jalu või ... valge savi oli varem, või valge saviga võetakse ja. Näe, toovad tarre, aga käsivad suudelda teda. [...] Elav inimene, jaa. Näe teda, noh, kardad, nutavad lapsed-vaesekesed, viiakse vägisi [surnu juurde] näe nõnda ja kästakse [suudelda hüvastijätuks], lapsed lähevad siis mustaks [hirmust], nii kardavad. Mõtlevad, et tõeline surnu. Aga näe, see kannatab välja ja ei midagi, ei naera neid ja, kannatab, lamama pandud ja, ehitud ja, on laudil ja.

Surnut on tehtud ka õlgedest, nimelt seoti õlekubu kõvasti kinni ja mässiti uudmesse. Näoks oli näokate. Tutukal pandi surnule selga valge särk, jalasäärred mässiti jämedaks, viisud pandi jalga ning surnu kaeti linase riidega. Surnumaskeering on kõikjal tuntud. Üldine on olnud inimese maskeerimine surnuks, õlgnuku tegemine on traditsiooniks läänepoolsemais Lõuna-Vepsa külades, eelkõige Tutukal. Mida rohkem ida poole, seda vähem seda tuntakse, Sodjärves näiteks üldse mitte.

pokounikan nāhḷel'el'in. a na... lādaḷe panobad, oug... ol'g... ouged niḷgōḷhe, otabad tukūžen da. ougesp'ā i sidobad, sidel'ebad da panobad niḷgōman rāl'nān, kaḷghašīžen, da ḷnened virzud jāgha da niḷga nakus kārībad jāga-ne. a vē otabad da niḷga kaḷghā katabad da tobad lādā niḷgōman. strašneje, strašneje, vōš_strašneje. niḷgōman-se tobad da kesḷel'el' lavad panobad bešedha. — RLH (lms) 75 : 15(13) < Tutuk, Fekla Smirnova, 66 a.

Surnut nägin. Laudile pannakse, õlgi võetakse selline kubu ja. Õlgedest seotakse, seotakse ja pannakse niisugune linane särk ja need viisud jalga ja nõnda seal mähitakse jalad sisse. Aga [siis] veel võetakse, nõnda linase riidega kaetakse ja tuuakse laudadel sellist. Hirmus, hirmus, väga hirmus. Selline tuuakse ja keset põrandat pannakse istjatsile.

Hirmsaid jõulusante kartsid nii lapsed kui ka täiskasvanud. Mõni olevat jõuluajal juba varakult välisukse kinni pannud, et jõulusandid sisse ei saaks. Need pääsesid siis ainult akna taha narrima. Noored tüdrukud olevat vahel paljajalu ja poolalasti välja jooksnud ning õues mitu tundi külmetanud, enne kui julgesid tagasi tarre tulla. Mõni olevat pugunud ahju, kõige kaugemasse nurka, kuid halastamatud jõulusandid olevat ta sealtki ahjuroobiga välja ajanud. Teatakse rääkida juhtumeid, kus vanataat või eit on jõulusantidele kirvega järele visanud, neid peaaegu ära tappes. Kui surnuks maskeeritu toodi tarre, kus olid istjatsed, oli

terve tare hirmunuttu täis. Kardetud on ka karu ja kurge (viimast eriti Tutukal), isegi hobust. Mõni on kartnud üldse igasuguseid jõulusante. L. Kettunen kirjutab, et tema imestuseks osutati jõulusantidele, kelleks olid ju ainult poisteks riietunud tüdrukud, peaaegu hirmusegast tähelepanu ja lasti nad tarre, kuigi pererahvas juba magas.³³

Hirmsad jõulusandid olevat pidanud veeristseil jääaugus suplema, et patud maha pesta. Kas seda ka tegelikult tehti, ei ole teada. Vähemalt siiani pole õnnestunud kuulda ühesiki konkreetsest juhtumist, kus jõulusandis käinu oleks tõepoolest supelnud (küll aga teatakse rääkida inimestest, kes on haiguse puhul andnud töötuse jääaugus supelda ja seda ka teinud). Ühe teate järgi Bušaku külast olevat pidanud suplema kõik jõulusandis käinud.³⁴ Sodjärvest on teade, et suplema pidid need, kes käisid jõulusandis pärast uusaastat³⁵ (vrd. Katja Berjozkina ja Vassili Malõševi teated, et jõulusandis käidi jõulu ja uusaasta vahel). Tutuka külas tuntakse suplemisnõuet vähe. Zarust pärit Marfa Botšarova, kes nüüd elab Botšoo külas, rääkis, et jõulusandid veeristseil suplema ei pidanud, kuid sel päeval tehtud kõikidele ustele noa ja söe abil ristid selle märgiks, et sedapuhku on hirmsad jõulusandid oma käimised lõpetanud.³⁶

*

Jõulusandis käimine jõuluaja lõbustusena on olnud varem väga populaarne. Maskeeringud võib tinglikult jaotada kolme liiki: 1) lihtsad jõulusandid: vanaeided, vanamehed, kerjavad mustlaseid jne.; 2) maskeeringud lindudeks-loomadeks: kurg, karu, hobune jt.; 3) etendused: pulm, mustlased, surnu toomine majja. Kaks viimast liiki on ilmselt kogu traditsiooni vanem ja huvitavam kihistus.

Jõulusante võib jagada ka headeks, ilusateks ja koledateks, hirmsateks santideks. Viimased sümboliseerivad kurje jõude, kuradeid; nende hulka kuulub ka surnu. Hirmsaid jõulusante on väga kardetud, isegi sedavõrd, et lõbustuslik element peaaegu kaob. Nalja said vaid maskeeritud ise ja sedagi teiste pöörasest hirmust. Et hirmsateks jõulusantideks maskeerimine polnud kõige süütum lõbustus, näitab seegi, et nad pidid puhastuseks veeristseil jääaugus suplema. Märkimist väärib vepsa jõulusantide traditsioonis veel see, et nad ei tee häält. Eestis üsna üldiseks muutunud andide palumine on siin samuti juhuslik nähtus.

Kuigi jõulusantide traditsioon on kogu Lõuna-Vepsa alal enam-vähem ühesugune, võib siiski täheldada mõningast erinevust läänepoolsete külade (Tutuk, Tšasla) kommetes. Nii on siin üldine õlgnuku tegemine surnuks, mida mujal tuntakse vähem, päris idapoolseis külades (Sodjärvi) aga üldse mitte. Jõulusandis käinute suplemisest ei teata peaaegu midagi. Kureks maskeerimine on olnud eriti populaarne, ka on kurg olnud kurjem kui teistes Lõuna-Vepsa külades. Samal ajal tuntakse karuks, hobuseks ja pulmalisteks rõivastumist vähem või üldse mitte.

Tänapäeval on kogu traditsioon kadumas. Maskeerimist lindudeks-loomadeks, samuti pulmalisteks, surnuks ja teisteks hirmsateks jõulusantideks enam ei esine. Rõivastutakse vaid tavalisteks jõulusantideks (vanaeideks, vanameheks) või ande paluvaks mustlas- või kerjuseideks (varem oli andide palumine harv). Ka kostitatakse nüüd jõulusante sagedamini. Vahel korraldatakse saadud andidest pidu. Üldse on komme kaotanud oma hirmutava-kohutava külje ja muutunud vaid heatahtlikuks naljatlemiseks. Traditsiooni edasikandjad on eelkõige lapsed; noored ja vane-

³³ L. Kettunen, Matkamusteimia, lk. 51; L. Kettunen, Tieteen matkamiehenä, lk. 338.

³⁴ RLH (lms) 75:23(4) < Bušak (Pož) < Tedroo (Tgl), Natku Fedorova, 60 a.

³⁵ RLH (lms) 74:20(32) < Mägi (Sdj), Marfa Smirnova, 61 a.

³⁶ RLH (lms) 75:26(16) < Botšoo (Ärs) Zar (Tut), Marfa Botšarova, s. 1910.

mad inimesed käivad jõulusandis harva. Laste seas on see siiski praegugi võrdlemisi üldine, kuid lapsi, nagu ka noori, eriti neidusid, elab Lõuna-Vepsa külades väga vähe. Linnastumisprotsess annab siin eriti valusasti tunda. Jõulusandis käimise komme tervikuna on põhiliselt kadunud just viimaste aastatega. Suhteliselt elavam on see veel Maigjärves, kus ta varemgi on olnud rohkem levinud ja kust ka rahvast on suhteliselt vähem ära kolinud. Siin käivad jõulusandis kohati veel täiskasvanudki.

Lühendid

Ars — Arskaht, Mgj — Maigjärv, Pož — Požariš, Sdj — Sodjärv, Tgl — Tšaigla, Tšl — Tšasla, Tut — Tutuk

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut

Toimetusse saabunud
6. V 1977

M. JOALAIID

ЮЖНОВЕПСКИЕ РЯЖЕННЫЕ

Резюме

Ряженье — одна из форм развлечения у многих народов. В статье описывается этот обряд у южных вепсов. Материал в основном собран автором в 1973—1977 гг. Вепские ряженые (*ku'ikod*) ходили на святки (25/XII—6/I), главным образом молодежь, но часто и дети, а иногда люди, состоявшие в браке, и старушки — т. е. все, кроме стариков. Переряжались по-разному, часто в одежду представителей противоположного пола. Ранее был распространен обычай наряжаться птицами (журавль), зверями и животными (медведь, лошадь). Значительная роль принадлежала игровому моменту, так, представляли свадьбу, цыганскую компанию или приносили в дом «покойника». Ряженые танцевали молча, дары просили только одетые цыганкой или нищенкой, лицо закрывали платком или маской. Страшных ряженных (*strašnejad ku'ikod*), например, «покойника», боялись и они должны были в крещение (6/I) выкупаться в проруби. В настоящее время этот обычай почти исчез, в ряженные ходят главным образом только дети.

Институт языка и литературы
Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию
6/V 1977

M. JOALAIID

SOUTH VEPSIAN MUMMER VISITS

Summary

The mumming visits are a sort of entertainment among several nations. In the article the tradition of mummer visits among the South Vepsians is described. The material is mainly collected by the author between 1973 and 1977. The Vepsian mummers (*ku'ikod*) visits take place during the Christmas season (Dec. 25th — Jan. 6th). Mostly young people, also children, sometimes even married couples and old women, i.e., all except the old men, went mumming. They dressed up in many different ways, often as the opposite sex. Earlier the custom of dressing up as a bird (crane) or an animal (bear, horse) was frequent. The dramatical trait was remarkable as the mummers performed a wedding feast, or a gypsy company, or brought a «corpse» into the house. The mummers danced silently. Only those who were disguised as gypsy women or beggars asked for gifts. The face was covered with a scarf or a mask. The terrible mummers (*strašnejad ku'ikod*), for example the «corpse», were feared by the people being visited. These mummers had to take a bath in an ice-hole on Epiphany Day (Jan. 6th). Nowadays the custom is becoming almost extinct as only children go mumming.

Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Language and Literature

Received
May 6th, 1977